

УДК 373. 3.091 : 379.8

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.2.5>

Валентина МАРТИНЕНКО

кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу початкової освіти імені О. Я. Савченко, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, вул. Січових Стрільців, 52Д, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0001-6317-3492

Бібліографічний опис статті: Мартиненко, В. (2024). Лінгвістична складність навчальних текстів у підручниках читання для молодших школярів. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 2, 25–34, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.2.5>

ЛІНГВІСТИЧНА СКЛАДНІСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ У ПІДРУЧНИКАХ ЧИТАННЯ ДЛЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто лінгвістичну складність художніх та інформаційних текстів чинних (2020–2021 рр.) підручників читання для 3-х – 4-х класів. Обґрунтовано важливість і необхідність оцінки складності навчальних текстів у віковий період, коли становлення повноцінної навички читання учнів ще триває, а також має місце функціональна незрілість окремих пізнавальних процесів дітей, механізмів зорового сприймання, недостатній рівень словникового запасу, фонових знань та ін.

Для досягнення мети у процесі дослідження схарактеризовано основні параметри лінгвістичної складності текстів в аспекті їх генерації: довжина речень; синтаксична складність речень; довжина слів; окремі параметри лексичного складу текстів (абстрактність лексики; наявність складних лексем із збігом трьох, а подекуди і 4 приголосних та ін.). З опорою на висновки більшості вітчизняних та зарубіжних учених з'ясовано оптимальні їх кількісно-якісні показники для учнів початкової школи.

Предметом детального вивчення слугували завершені за смыслом уривки з художніх (казок, оповідань, міфів) та інформаційних текстів (загалом 24 уривки), які було проаналізовано за визначеними параметрами лінгвістичної складності.

За результатами дослідження одержано кількісні характеристики у числових та відсоткових значеннях кожного уривка окремо (наведено у таблицях 1–4). Кількісно-якісний аналіз одержаних даних засвідчив невідповідність більшості текстів оптимальним параметрам складності. Вони перевищували допустимі значення за всіма проаналізованими нами параметрами читабельності. Отже, вони викличуть у більшості учнів труднощі під час читання/розуміння, підвищать інтелектуальні і сенсорні навантаження навчальної діяльності школярів.

Це актуалізує посилення уваги редакторів видавництв, письменників, укладачів підручників до оцінки складності текстів під час підготовки до друку видань для дітей.

Ключові слова: підручники читання, лінгвістична складність тексту, параметри складності, молодші школярі.

Valentyna MARTYNENKO

Candidate of Pedagogical Sciences, Leading Researcher of the O. Ya. Savchenko Department of Primary Education, Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Sichovykh Striltsiv str., 52D, Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0001-6317-3492

To cite this article: Martynenko, V. (2024). Lnhvistychna skladnist navchalnykh tekstiv u pidruchnyках chytannia dlia molodshykh shkoliariv [The linguistic complexity of educational texts in reading textbooks for younger school students]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 2, 25–34, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.2.5>

THE LINGUISTIC COMPLEXITY OF EDUCATIONAL TEXTS IN READING TEXTBOOKS FOR YOUNGER SCHOOL STUDENTS

The article examines the linguistic complexity of artistic and informational texts of actual (2020–2021) reading textbooks for 3rd – 4th grades. The importance and necessity of assessing the complexity of educational texts in the age period when the formation of full-fledged reading skills of students is still ongoing, and there is functional immaturity of individual cognitive processes of children, mechanisms of visual perception, insufficient level of vocabulary, background knowledge, etc., are substantiated.

In order to achieve the research aim, the main parameters of the linguistic complexity of texts in the aspect of text generation were characterized in the research process: length of sentences; syntactic complexity of sentences; word length; separate parameters of the lexical structure of the texts (abstractness of the vocabulary; the presence of complex lexemes with the coincidence of three, and sometimes even 4 consonants, etc.). Based on the conclusions of the majority of domestic and foreign scientists, the optimal quantitative and qualitative indicators for primary school students were determined.

The subject of a detailed study was the meaningfully complete excerpts from artistic (fairy tales, stories, myths) and informational texts (24 excerpts in total), which were analyzed according to the defined parameters of linguistic complexity.

Based on the results of the research, quantitative characteristics were obtained in numerical and percentage values of each passage separately (listed in Tables 1–4). Quantitative-qualitative analysis of the obtained data proved the non-compliance of most of the texts with the optimal complexity parameters. They exceeded the permissible values within all analyzed readability parameters. Consequently, they will cause difficulties in most students during reading/comprehension, will increase the intellectual and sensory load of schoolchildren's educational activities.

This actualizes the increased attention of editors of publishing houses, writers, compilers of textbooks to the evaluation of the complexity of texts during the preparation for the printing of publications for children.

Key words: reading textbooks, linguistic complexity of the text, difficulty parameters, younger students.

Актуальність проблеми. Ефективність читацької діяльності школярів тісно пов'язана з урахуванням у змісті навчальної літератури різних складників читабельності тексту, які забезпечують максимально комфортне його сприймання і сприяють розумінню змісту.

Проблема оцінки складності навчальних текстів особливу актуальність становить для категорії молодших школярів. У цей віковий період учні оволодівають не лише технікою читання (спосіб, темп, правильність), а й прийомами смислового читання – здатністю повноцінного розуміння, та продуктивною взаємодією з текстами різних видів. Між тим, «коли ми пропонуємо школяреві складний для нього текст, його спроби зрозуміти його залишаються безуспішними, він звикає до механічного заучування» (Гудзик, 2000).

Актуальність означеної проблеми посилюється також у зв'язку з тим, що протягом тривалого часу у світі спостерігається помітна тенденція ускладнення змісту і структури навчальних текстів: складнішими стали синтаксичні одиниці, збільшилися кількість нових понять і термінів, обсяг інформації, необхідних для осмислення й інтерпретації учнями. Почасті навчальні тексти не відповідають віковим і психологічним особливостям дітей.

Зазначені чинники з-поміж інших негативно позначилися на якісних характеристиках читацької діяльності учнів. Про це свідчать результати низки українських та зарубіжних дослідників. Проведені вітчизняні моніторингові дослідження тенденцій розвитку читацької компетентності випускників початкової школи у 2018, 2021 рр. проілюстрували ознаки падіння у них базових показників читацької грамотності. У звіті про результати другого циклу

загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти», зазначено: «Порівнюючи середні бали випускників початкової школи у 2018 та 2021 роках, можна зробити висновок, що рівень читацької компетентності випускників початкової школи за відповідний період знизився». Особливий акцент автори звіту зробили на від'ємних якісних показниках у роботі учнів з інформаційними текстами (Стан сформованості, 2021; с.117).

Порівняльний аналіз дослідження ефективності читання сучасних дітей США і їх однолітків за попередні роки показав, що за останні 50 років якісні характеристики навички читання знизились (Spichtig, 2016).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі дослідження складності, доступності текстів для різних цільових аудиторій посилену увагу останнім часом приділяють українські вчені у галузі мовознавства, психолінгвістики, педагогіки, психології, соціології. (Кузьмич, 2012; Селігей, 2016; Чепелева, 2016 та ін.). Так, О. Кузьмич (2012) ґрунтовно проаналізувала стилістичний, психолінгвістичний, граматичний аспекти довжини речення, а також чинники, які впливають на цей показник читабельності.

Окремі питання складності текстів, їх відповідності/невідповідності віковим та психологічним особливостям школярів, рекомендації щодо врахування у навчальній літературі оптимальних параметрів складності було відображено у роботах науковців, присвячених педагогічним та психологічним аспектам критеріїв оцінювання читабельності текстів та мето-

дики їх застосування до україномовних текстів (Огірко, Партико, 2020); психолого-педагогічній характеристиці змісту навчальних текстів, творів дитячої літератури, їх розуміння учнями (Вернигора, 2014; Ігнатенко, 2001; Чепелева, 2015). Окреслюючи проблеми дискурсу текстів для дитячого сприймання, Н. Вернигора наголошує: «Створюючи текст, ілюстрацію, газету, журнал для дитячої аудиторії, потрібно не просто орієнтуватися на цю аудиторію а розглядати її з позицій дискурсивного поля, як дискурсивне співтовариство, де є спільна (зрозуміла всім) мова спілкування, зона беззаперечного розуміння (Вернигора, 2014; с. 117).

Автори робіт з українського підручкотворення значну увагу зосереджували на взаємозв'язках, взаємозалежностях складності текстів і їх повноцінного розуміння школярами. (Савченко, 2017, 2020; Кодлюк, 2006, 2022; Гнатюк, 2012).

О. Савченко наголошувала, що обов'язковою ознакою функціональної грамотності є розуміння тексту. Учень зрозуміє прочитане, якщо зрозуміє не лише його фактичний зміст, а й зв'язки між дійовими особами, послідовність подій, головну думку, тобто сприйматиме текст як цілісність. Досягнення такого рівня розуміння тексту є для молодших учнів складною аналітико-синтетичною діяльністю. Тому в методичному апараті підручника варто передбачити належну кількість і складність запитань на різних етапах опрацювання тексту (Савченко, 2020; с. 140).

Пов'язуючи проблему розуміння тексту зі складністю навчального матеріалу, який він включає, Я. Кодлюк виокремлює та обґрунтовує такі види складності: предметна, логічна та мовна. *Предметну складність* тексту авторка тлумачить як складність його змісту, яка відображає складність відповідного програмового матеріалу; *логічна складність* тексту залежить від наявності у ньому всіх опорних знань, посилок і наслідків, а також від способу його побудови – індуктивного чи дедуктивного; *мовна складність матеріалу* визначається лексикою, що використовується; синтаксичною складністю; довжиною речень (Кодлюк, 2022; с. 32).

Об'єктом ґрунтовної експертизи підручників для початкової школи під кутом зору їх мовної та видавничої культури стали роботи Гривко (2007); Зелінської, Листвак (2019); Приходи (2011).

Зазначимо, що висновки низки фахівців з експертизи підручників для молодших школярів, зокрема врахування у них різних параметрів складності текстів (В. Карандій, Л. Лисогор, О. Павлик Т. Харламова) існують у віртуальному середовищі, на освітніх сайтах і порталах. До прикладу, на одному з них завідувачка відділу навчальної літератури Українського інституту розвитку освіти Т. Харламова зробила такі невтішні висновки за результатами експертизи українських підручників НУШ 2015–2017 рр.: «За показниками «складність тексту» багато підручників мають такий результат: учень 1–3 класу може усвідомити текст тільки на 30%. Складність тексту не відповідає віковим особливостям дітей» (Харламова, 2021).

Мета дослідження. Проаналізувати лінгвістичну складність художніх та інформаційних текстів за окремими параметрами читабельності у підручниках читання для 3-4 класів; на основі одержаних даних зробити висновки щодо їх відповідності віковим можливостям сприймання та розуміння змісту текстів зазначеною цільовою аудиторією.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світовій і вітчизняній практиці у лінгвістиці, поліграфії, програмуванні під час оцінки якості змісту текстів послуговуються поняттями: «зручність, читання» «читабельність тексту», «зрозумілість тексту», «складність тексту». При цьому під зручністю, читабельністю тексту для молодших школярів дослідники розуміють такі властивості тексту, які під час читання не викликають у читачів підвищеного стомлення, тобто роблять його доступним для читання цільовою аудиторією (Гудзик, 2000; Чепелева, 2015 та ін.).

Розглянемо детальніше, які ж властивості тексту так чи інакше впливають на його легкість/складність сприймання читачами молодшого шкільного віку.

Однією з основних вимог, які висуваються до навчальних матеріалів для дітей, є зручність читання, яка залежить від якості представлення тексту у друкованому вигляді, дотримання вимог до оформлення та поліграфічного виконання (тип і розмір шрифту, колір, якість друку (контрастність набірної знака, рівень насичення фарби), накреслення, якість паперу тощо.. Зручність читання визначається максимумом продуктивності під час тривалої роботи органів

зору з мінімальною напругою і стомленням. Для молодших школярів та інших вікових груп зазначені параметри регламентовано державним документом, затвердженим наказом МОЗ України від 18.01.2007 р. "Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей». Згідно з ним, видавці друкованої продукції мають дотримуватися комплексу вимог, спрямованих на забезпечення зручності читання тексту, відповідною формою подання інформації з метою попередження негативного впливу процесу читання на здоров'я дітей різних вікових груп (Гігієнічні вимоги, 2007).

Проблеми вивчення складності тексту у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці характеризуються об'єднанням кількісних і якісних параметрів тексту. Накопичено досить великий масив робіт з досліджень різних структурно-понятійних складників тексту, що стосуються безпосередньо його змістової частини. До основних з них відносять: інформативність, абстрактність викладу, лінгвістична складність, складність структури тексту та інші.

У роботі ми більш детально зупинимось на вивченні одного параметру – лінгвістична складність тексту. Як показує аналіз шкільної практики, його врахування під час читання/розуміння учнями 3–4 класів змісту навчального матеріалу має особливе значення, зважаючи на недосконалий рівень у багатьох школярів цих вікових груп технічної і смислової сторін навички читання, функціональної незрілості окремих пізнавальних процесів, механізмів зорового сприймання, недостатнього рівня словникового запасу та ін. (О. Кіпаренко, 2023; В. Мартиненко, 2020; С. Гончаренко, Л. Кондратенко, 2014; О. Савченко, 2017).

Коротко проаналізуємо сутність зазначеного параметру складності. Лінгвістична складність тексту розраховується на основі трьох чинників: кількісних і якісних параметрів тексту, а також рівня підготовки читачів. (Fisher et al., 2012).

Кількісні показники включають середню довжину *речень*, яка вимірюється кількістю слів або символів; довжину *слів* у реченнях, яка вимірюється кількістю складів і літер; кількість складносурядних і складнопідрядних речень; відсоток вживання у тексті нової, низькочастотної чи малознайомої для дітей лексики і т. ін. Найбільш значущими параметрами під час оцінки складності тексту більшість дослідників

вважають значення середньої довжини речень, а також середньої довжини слова.

Варто зазначити, що визначення кількісних показників щодо лінгвістичної складності тексту у науковій літературі різняться. Вітчизняна дослідниця Я. Кодлюк, спираючись на результати психолого-педагогічних досліджень, наводить такі нормативні показники засвоєння молодшими школярами нових понять за один урок – 7–2 елементів (Кодлюк, 2022; с. 31). Я. Прихода дотримується думки, що у 3 класі кількість нових слів на сторінку не повинно бути більше 5, а в 4 класі – 7–8 слів. (Прихода, 2021). На нашу думку, рекомендована авторкою кількість незнайомих слів на сторінку потребує певних коментарів. Наприклад, якщо більшість лексичних значень таких слів учні під час самостійного читання можуть визначити чи здогадатися з урахуванням контексту, семантичних відтінків або у підручнику є виноска з тлумаченням їх значень, такі рекомендації можуть бути прийнятними. А якщо ні, то чи не забагато 7–8 нових слів на сторінку? Загальновідомо, що молодші школярі, зустрічаючись під час читання з незнайомою лексикою, просто пропускають її, не беручи до уваги. Отже, про повноцінне розуміння змісту тут вже не йдеться.

Неоднозначними є висновки фахівців і щодо кількісних показників довжини речень і довжини слів. Беззаперечними є твердження лінгвістів про те, що чим довші речення і чим більше довгих слів вони мають у своєму складі, тим важче читати текст. Короткі речення забезпечують чіткість і зрозумілість формулювань (З. Партико, 1995; О. Кузьмич, 2012).

Більшість вітчизняних і зарубіжних науковців щодо оптимальності цього параметру складності тексту спираються на відомий закон американського психолога Дж. Міллера. Відповідно до нього, «людина може утримати у своїй короткочасній пам'яті лише 7 ± 2 елементів. Якщо їх більше, мозок буде переважаний». Вітчизняний дослідник П. Селігей зазначає: «Середня довжина речення (або його підрядних чи сурядних частин) має принаймні наближатися до цієї величини, адже, коли читач доходить до його кінця, він повинен пам'ятати, з чого воно починалося». (Селігей, 2016; с. 115). Польський учений Ст. Гайда (1990) вважає, що довжина простих речень у наукових текстах

може доходити до 10–15 слів (без службових частин мови – 8–12 слів).

Єдиних нормативних кількісних показників довжини речення для молодших школярів у науковій літературі не визначено. Так, автор робіт з оптимізації різних параметрів складності навчальних текстів Я. Мікк вважає оптимальною довжину речень у текстах для учнів початкових класів 6–8 повнозначних частин мови. Українські фахівчині Я. Прихода, О. Павлик та Л. Лисогор у своїх рекомендаціях наводять такі кількісні показники: «для дітей 6–7 років оптимальна довжина речення має складатися із 6–7 слів, для школярів 8–14 років цей показник може досягати 10–15 слів, а за твердженням Я. Приходи – навіть до 20–25. (Я. Прихода, 2021). Очевидно, авторка мала на увазі загальну кількість слів у реченні з урахуванням службових частин мови, хоча речення довжиною 20–25 слів навіть для більшості сучасних учнів старшої школи будуть складними для сприймання.

Стосовно оптимальної довжини слова у текстах для молодших школярів, у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі абсолютною більшістю дослідників визначено *трискладове*. Якщо складів у слові більше, його вважають довгим, складнішим для сприймання і утримання у довготривалій пам'яті дитини.

Коли у тексті відсоток таких слів значний (див. таблиці 1–4), легким і простим цей текст назвати важко, особливо, коли до довгих слів додаються складні і довгі речення, незнайомі, а також важковимовні слова, маловживана лексика і т. ін.

І все ж, коли ми говоримо про параметри складності тексту, кількісні показники не можуть бути єдиним вимірником. Адже лексико-граматичний склад тексту впливає на його читабельність не меншою мірою. Незаперечним є той факт, що, наприклад, два речення однієї довжини із *словами* однієї і тієї ж довжини можуть різнитися за рівнем складності. Не викликає сумнівів і те, що семантична складність слова не завжди корелює з його довжиною (наприклад, *відчайдушний* і *хрущ*).

Зважаючи на обсяг словникового запасу молодших школярів, рівень фонових знань, навички читання і т. ін., під час аналізу змістового контенту тексту варто обов'язково брати до уваги якісні лінгвістичні параметри: частот-

ність, абстрактність лексики; наявність у тексті складних лексем із збігом трьох, а подекуди і 4 приголосних: *справжній, скрикнув, пастка, майстри, завтра, гігантських* та ін.. Під час читання більшість учнів, як показує шкільна практика, «спотикається» на них, роблячи тривалі паузи. Якщо таких слів у тексті багато, і серед них є незрозумілі і малознайомі, це негативно впливає на темп читання, часові затрати, викликає надмірну напругу, стомлювання дітей.

До прикладу, в одному з аналізованих нами підручнику читання (4 клас) в уривку з тексту обсягом 162 слова таких лексем ми нарахували 9: *Стрибог, волхви, Стриба, вздрів, громовержця, стрілами, найкращий, вплюли, стрічки*.

На жаль, у підручнику немає пояснення лексичних значень перших п'яти слів з наведеного переліку. А смисловою здогадкою як важливим прийомом розуміння змісту володіє незначна частина сучасних учнів.

У контексті вивчення нами питання складності тексту для учнів 3–4 класів, важливими і продуктивними є напрацювання зарубіжних учених щодо врахування рівня розвитку в учнів різних механізмів зорового сприймання (розвиток довільної зорової уваги, її розподіл, перерозподіл; навичок зорового аналізу і синтезу; зорової пам'яті.; просторово-зорових уявлень, моторно-зорових координацій та ін.). Недостатній рівень їх сформованості відповідно до вікових можливостей дітей є дуже серйозним бар'єром у процесі формування навичок читання і письма (Werpup-Stüwe, 2015).

Заслужують на увагу висновки учених про те, у дітей 6–7 років психолінгвістична складність тексту не має істотного впливу на просторово-часові характеристики руху очей, оскільки школярі цього віку більшість слів, як довгих, так і коротких, читають складами.

У дітей 8–10 років спостерігається тенденція до диференціації читання різних за складністю текстів за основними просторово-часовими показниками руху очей. Учні здійснюють більш тривалі фіксації під час читання складних текстів, які характеризуються значною кількістю абстрактної лексики, малознайомими, важковимовними і довгими словами. Такий характер зорової активності притаманний і досвідченим читачам. Незважаючи на оволодіння більшістю учнів 3–4 класів синтетичними прийомами читання, під час сприймання складних лексико-

граматичних конструкцій синтетичні прийоми читання учні замінюють на аналітико-синтетичні (читання складами), роблять чимало помилок прочитання як знайомих, так і не знайомих слів. (Luke, 2015; Huestegge, 2009; Rayner, 1979).

Такі висновки зарубіжних дослідників підтверджуються і результатами наших досліджень, згідно з якими 25–30% відсотків сучасних школярів 3–4 класів застосовують поскладовий спосіб читання (Мартиненко, 2020). Крім складності лексико-граматичних конструкцій, недосконалості механізмів зорового сприймання, на такий непродуктивний спосіб читання учнів впливає й інший дуже вагомий чинник. Так, стрімке зростання інформаційних потоків переважно у візуальній формі, активна взаємодія учнів із засобами електронної продукції спричинили неабиякі труднощі у сприйманні школярами лінійної інформації, у т.ч. значних за обсягом текстів. Для сучасних «цифрових» дітей типовим є швидкий темп обробки одержуваної візуальної інформації і низький темп обробки та якості розуміння вербальної. Крім того, у ситуації повномасштабної війни і неможливістю

у багатьох регіонах нашої країни з об'єктивних причин надавати дітям якісні освітні послуги, зниження якісних параметрів повноцінної навички читання у молодших школярів дедалі стає все відчутнішим.

Для встановлення рівня складності тексту науковці у своїх публікаціях все частіше застосовують автоматизовані засоби оцінювання текстів. Питанням розробки і використання математичних формул розрахунку індексів читабельності присвячені численні роботи зарубіжних і вітчизняних дослідників.

Водночас абсолютна більшість індексів читабельності розрахована на їх застосування у нефлективних мовах; є також адаптування формул до деяких слов'янських мов. Для навчальних текстів, які б ураховували лінгводидактичні особливості української мови, визначали специфічні для неї показники складності тексту для певної вікової категорії читачів і розроблення з урахуванням їх формул читабельності (або адаптування наявних), подібні ресурси поки не створені (Гривко, 2015; с. 155).

Аналізуючи лінгвістичну складність тексту, ми у своїй роботі брали до уваги його

Таблиця 1

Кількісні показники лінгвістичної складності художніх текстів (3 клас)

Назва твору	Заг. к-сть слів в уривку	Заг. к-сть речень	К-сть речень, які мають більше 10 членів реч.	К-сть складних речень	К-сть довгих слів	К-сть слів із збігом 3–4 приголос.
Білячок	161	18	2 (11%)	6 (33%)	19 (11,8%)	3 (1,8%)
Як Кожум'яка бився із змієм	167	14	4 (28,5%)	6 (42%)	17 (10,3%)	3 (1,7%)
Ображена книжка	170	15	6 (40%)	4 (26%)	27 (15,8%)	6 (3,5%)
Зачарована красуня	157	12	5 (41%)	6 (50%)	18 (11,4%)	6 (3,8%)
Матильда	168	18	3 (9%)	3 (16%)	24 (14,3%)	3 (1,7%)
Каблучка	168	22	2 (9%)	3 (13%)	23 (13,6%)	10 (5,9%)

Таблиця 2

Кількісні показники лінгвістичної складності інформаційних текстів (3 клас)

Назва твору	Заг. к-сть слів в уривку	Заг. к-сть речень	К-сть речень, які мають більше 10 членів реч.	К-сть складних речень	К-сть довгих слів	К-сть слів із збігом 3–4 приголос.
Дивовижний винахід	162	15	6 (40%)	6 (40%)	20 (12,3%)	4 (2,4%)
Український лицар	162	12	6 (50%)	7 (58%)	21 (15%)	4 (2,4%)
Як утворюються сніжинки	158	11	7 (63%)	7 (63%)	31 (19,7)	3 (1,8%)
Про парасольку	168	18	4 (22,2%)	3 (16%)	27 (16,%)	4 (2,3%)
Зелена Черепашка; Рибка-півник	164	25	0%	3 (12%)	26 (15,2)	2 (1,2%)
Малюнкове письмо	169	13	5 (38,4)	3 (23%)	21 (12,4%)	3 (1,7%)

об'єктивні властивості, які не залежать від читача, тобто в аспекті генерації тексту. Результати суб'єктивного сприймання змісту текстів учнями 3–4 класів плануємо оприлюднити у наступних публікаціях.

Предметом вивчення слугували завершені за змістом уривки з текстів чинних підручників літературного читання для учнів 3–4 класів. Методом випадкової вибірки було обрано по 12 текстів (6 різножанрових художніх і 6 інформаційних) для кожного класу. Разом – 24 уривки з текстів, обсяги яких варіювалися від 158 до 173 слів. На основі статистичного аналізу визначали середньоарифметичні показники того чи іншого параметру складності у кожному уривку окремо.

Услід за висновками більшості психолого-педагогічних досліджень, наведених у статті, під час підрахунку ми взяли за основу такі оптимальні кількісні показники лінгвістичної складності тексту: *оптимальна довжина речень у художніх та інформаційних текстах становить не більше 9 членів речення або повнозначних частин мови; число складів у слові – не більше 3-х; кількість важковимовних слів із збі-*

гом 3-х і більше приголосних в уривку – не більше 2–3; фактична кількість складних (складносурядних і складнопідрядних) речень у кожному уривку наведено у таблицях.

Кількісні показники одержаних даних у числових та відсоткових значеннях подаємо в таблицях.

За результатами аналізу змісту уривків з художніх та інформаційних текстів для учнів 3–4 класів встановлено, що практично всі тексти (крім одного: «Незалежність України») відповідають віковій групі – учням початкової школи. Водночас детальніший їх кількісно-якісний аналіз дає підстави зробити висновок про те, що абсолютна більшість уривків за визначеними параметрами лінгвістичної складності не відповідають оптимальним показникам (див.таблиці 1–4). Під час опрацювання їх школярами такі тексти викликать труднощі насамперед в аспектах поглибленого розуміння, інтелектуального і сенсорного навантаження навчальної діяльності учнів.

За показником «довжина речення» у більшості з них міститься значна питома вага речень, які у своєму складі містять 10 і більше

Таблиця 3

Кількісні показники лінгвістичної складності художніх текстів, (4 клас)

Назва твору	Заг.к-сть слів в уривку	Заг.к-сть речень в уривку	К-сть речень, які мають більше 10 членів реч.	К-сть складних речень	К-сть довгих слів	К-сть слів із збігом 3–4 пригол.
Несподіване знайомство	169	25	2 (8%)	5 (20%)	27 (15,9%)	3 (1,7%)
Дев'ять братів-сіроманців	174	15	6 (40%)	7 (46%)	12 (9,9%)	6 (2,5%)
Мій сусід-прибулець	171	25	2 (8%)	2 (8%)	14 (8,2%)	5 (3,0%)
Пандора	173	13	6 (46%)	6 (46%)	23 (13,3%)	9 (5,2%)
Про Перуна і Стрибога	162	14	5 (35,7%)	3 (21%)	17 (10,4%)	9 (5,5%)
Фарбований Лис	170	13	5 (38,4%)	5 (38,4%)	18 (10,5%)	4 (2,3%)

Таблиця 4

Кількісні показники лінгвістичної складності інформаційних текстів (4 клас)

Назва твору	Заг.к-сть слів в уривку	Заг.к-сть речень	К-сть речень, які мають більше 10 членів реч.	К-сть складних речень	К-сть довгих слів	К-сть слів із збігом 3–4 приголос.
Знайомі незнайомці	170	15	4 (26%)	4 (26%)	21 (12,3%)	4 (2,3%)
Незалежність України	172	12	8 (66%)	4 (33%)	52 (30,7%)	9 (5,2%)
Арктика й Антарктика	172	14	6 (40%)	5 (35%)	23 (13,3%)	10 (5,8%)
Як прийшли до нас гроші	168	18	2 (11,1%)	1 (5,5%)	22 (13,0%)	2 (1,2%)
Леонід Глібов (про нього)	169	15	7 (46,6%)	4 (26%)	21 (12,4%)	2 (1,1%)
Леся Українка (про неї)	165	15	6 (40%)	3 (20%)	35 (21,2%)	9 (5,4%)

повнозначних частин мови. Найбільшу частку в усіх аналізованих нами текстах становлять речення з 10–14 членами речення. Друге місце посідають складні синтаксичні конструкції, які нараховують 17–22 повнозначних частин мови. Поодинокими є довгі речення у складі яких міститься 23, 26–28 членів речення. Лише один інформаційний текст у 3 класі не мав у своєму складі довгих речень; ще п'ять текстів (художніх та інформаційних) у 3-х–4-х класах мали незначну кількість (1-2 речень), які перевищували оптимальні показники.

Довжина речень не завжди корелювала з їх синтаксичною будовою. Речення могли мати 10 і більше повнозначних частин мови, але бути простими поширеними. І навпаки – мати у своєму складі 7–8 членів речення і бути складними. Наприклад, «*За мить погляд зупинився на ляльці, яку тримала дівчинка*».

Питома вага довжини слів, які перевищували оптимальні значення, варіювалася в різних уривках з текстів у діапазоні від 10% до 30%. Більшість довгих слів мають 4–5 складів. Кількість літер у кожному залежала від довжини складу. Якщо у таких словах склади були переважно відкритими, кількість букв не перевищувала 8–9 і відповідно 10–11 літер. За умови, що вони є знайомими учням, можна передбачити, що ці лексеми не викличуть особливих труднощів у школярів 3–4 класів під час читання/сприймання. Водночас довші слова, а також із збігом 3–4 приголосних, ускладнюватимуть процеси читання/розуміння.

В аналізованих нами уривках з текстів «лідерами» за довжиною виявилися 6–7-складові слова, які нараховують 14–16 і навіть 18 літер: *перетворюється, націоналізації, багатопартійну, запам'ятовувати, високорозвинених, звуконаслідувальні, неперевершеного, великорозумному, ракетоподібними, мультиплікаційний* та ін. Як бачимо, всі з наведених

прикладів слів є з числа абстрактної і нечастотної лексики. Українська мовознавиця О. Кузьмич у цьому контексті слушно наголошує: «Частотність уживаності слів безпосередньо пов'язана з їхньою довжиною. Тобто чим слово коротше, то вищий ступінь його зрозумілості й воно більш уживане (ця залежність чудово ілюструється в будь-якому частотному словнику)». (Кузьмич, 2012; с. 43).

Найскладнішими за різними параметрами читабельності виявилися міфи, низка інформаційних текстів. У таких текстах багато абстрактної лексики, нових понять, незнайомих учням власних імен міфічних героїв, слів із збігом трьох приголосних; складних речень тощо. До слова, інформаційних текстів у підручниках значно менше, ніж художніх. Багато дослідників стверджують, що співвідношення їх має бути один до одного.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Кількісно-якісний аналіз одержаних даних засвідчив невідповідність більшості текстів оптимальним параметрам складності. Під час їх смислового сприймання вони викликають труднощі у читачів. Враховуючи тісний взаємозв'язок, взаємозалежність складності текстів і їх повноцінного розуміння учнями, у полі зору педагогів, які працюють з учнями 3–4 класів, актуальними залишаються питання розвитку повноцінної навички читання вголос і мовчки, збагачення словникового запасу, механізмів смислового прогнозування, розвитку уваги та зорового сприймання учнів, здатності гнучко застосовувати різні види читання відповідно до мети.

Проблеми складності навчальних текстів для молодших школярів мають бути об'єктами подальших наукових досліджень, предметом уваги редакторів видавництва, письменників, авторів підручників, навчальних посібників під час підготовки видань до друку для дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вернигора Н. До проблеми дискурсу текстів для дитячого сприйняття // *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. – Т. 55. С. 116–119.
2. Гривко А. Автоматизований текстовий аналіз підручника // *Проблеми сучасного підручника*. 2015. Вип. 15(1). С. 147–158.
3. Звіт про результати другого циклу загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти» 2021 р. Частина I. Що знають і вміють випускники початкової школи та як змінилася ситуація за три роки / *Український центр оцінювання якості освіти*. Київ, 2022. 189 с.

4. Кодлюк Я., Одинцова Г. Формування у молодших школярів усвідомленого читання засобами навчальних текстів підручника // *Слово. Стратегії. Інновації*: колективна монографія. – Тернопіль : Осадца Ю. В., 2022. С. 6–62.
5. Кузьмич А. Проблема довжини речень у мовознавстві, // *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Серія : Філологічна. – 2012. – Вип. 31. – С. 42–44.
6. Мартиненко В. Індивідуальний підхід до формування навички читання у молодших школярів. *Методичний посібник*. Київ: Конві Прінт. 2020. 88 с.
7. Прихода Я. Мовна культура в підручниках. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2021.
8. Про затвердження Державних санітарних норм і правил «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей» : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 18.01.2007 р. № 13 [165]. [Електронний ресурс] / Інтернет-видання «Баланс-клуб». – Режим доступу: <http://www.balance.ua/ua/news/detail/6163/>
9. Савченко О. Методичний потенціал нового підручника з літературного читання у 3-му класі. *Проблеми сучасного підручника*. К. Наукова думка. 2020. С. 133–148.
10. Селігей П. Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості: дис. на здобуття наук. ступеня доктора філолог. наук. К. 2016. 427 с.
11. Через складність багатьох підручників НУШ учні можуть засвоїти їх лише на 30% Веб-ресурс НУШ. URL: <https://nus.org.ua>. 6 Січня 2021 р.
12. Якими мають бути тексти в підручниках, аби учні їх легко сприймали й розуміли : Веб-ресурс НУШ. URL: <https://nus.org.ua>. 21 Грудня 2021 р.
13. Spichtig, A. et al. The Decline of Comprehension-Based Silent Reading Efficiency in the United States: A Comparison of Current Data with Performance in 1960/ *Reading Research Quarterly*, 2016. Vol. 51. № 2. pp. 239–259.
14. Werpup-Stüwe L., Petermann F. Visual perception abilities in children with reading disabilities // *Kinder Jugendpsychiatr Psychother.* 2015. May; 43(3), pp. 195–205.
15. Huestegge, L., et al. Oculomotor and linguistic determinants of reading development: A longitudinal study / *Huestegge // Vision Research.* – 2009. – V. 49. – pp. 2948–2959.

REFERENCES:

1. Vernyhora N. (2014) Do problemy diskursu tekstiv dlia dytiachoho spryiniattia [To the problem of the discourse of texts for children's perception] // *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*. 2014. T. 55. S. 116–119 (in Ukrainian).
2. Hryvko A. (2015) Avtomatyzovanyi tekstovyi analiz pidruchnyka . [Automated text analysis of the textbook] // *Problemy suchasnoho pidruchnyka*. K. Naukova dumka. Vyp15(1). S. 147–158 (in Ukrainian).
3. Zvit pro rezultaty druhoho tsykladu zahalnodержavnoho zovnishnoho monitorynhu yakosti pochatkovoї osvity «Stan sformovanosti chytatskoї ta matematychnoi kompetentnosti vypusknikiv pochatkovoї shkoly zakladiv zahalnoi serednoї osvity» 2021 r. Chastyna I. Shcho znaiut i vmiut vypuskniky pochatkovoї shkoly ta yak zminylasia sytuatsiia za try roky [Report on the results of the second cycle of the national external monitoring of the quality of primary education "The state of formation of reading and mathematical competences of primary school graduates of general secondary education institutions" 2021. Part I. What primary school graduates know and can do and how the situation has changed in three years] // *Ukrainskyi tsentr otsiniuvannia yakosti osvity*. Kyiv, 2022. 189 s. (in Ukrainian).
4. Kodliuk Ya., Odyntsova H. (2022) Formuvannia u molodshykh shkoliariv usvidomlenoho chytannia zasobamy navchalnykh tekstiv pidruchnyka [Formation of conscious reading in younger schoolchildren by means of textbook educational texts] // *Slovo. Stratehii. Innovatsii: kolektyvna monohrafiia*. Ternopil : Osadtsa Yu. V., 2022. S. 6–62 (in Ukrainian).
5. Kuzmych A. (2012) Problema dovzhyny rechen u movoznavstvi, [The problem of sentence length in linguistics] // *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia* Серія : Filolohichna. – 2012. – Vyp. 31. S. 42–44. (in Ukrainian).
6. Martynenko V. (2020) Indyvidualnyi pidkhid do formuvannia navychky chytannia u molodshykh shkoliariv [An individual approach to the formation of reading skills in younger schoolchildren.]. *Metodychnyi posibnyk*. Kyiv: Konvi Print. 2020. 88 s. (in Ukrainian).
7. Prykhoda Ya. (2021) Movna kultura v pidruchnykakh [Language culture in textbooks]. *Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka*, Kyiv, 2021 (in Ukrainian).
8. Pro zatverdzhennia Derzhavnykh sanitarnykh norm i pravyl «Hihienichni vymohy do drukovanoi produktsii dlia ditei» [On the approval of the State sanitary norms and rules "Hygienic requirements for printed products for children"] : nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 18.01.2007 r. № 13 [165]. / *Internet-vydannia*:<http://www.balance.ua/ua/news/detail/6163/> (in Ukrainian)
9. Savchenko O. (2020) Metodychnyi potentsial novoho pidruchnyka z literaturnoho chytannia u 3-mu klasi [Methodical potential of the new textbook on literary reading in the 3rd grade]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*. K. Naukova dumka. 2020. S. 133–148 (in Ukrainian).

10. Selihei P. (2016) Ukrainskyi naukovyi tekst: problemy komunikatyvnoi povnotsinnosti ta stylovoi doskonalosti [Ukrainian scientific text: problems of communicative completeness and stylistic perfection]: dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora filoloh. nauk. K. 2016. 427 s. (in Ukrainian).
11. Cherez skladnist bahatokh pidruchnykiv NUSh uchni mozhut zasvoity yikh lyshe na 30%. [Due to the complexity of many NUS textbooks, students can learn only 30% of them]. Veb-resurs NUSh. URL: <https://nus.org.ua>. 6 Sichnia 2021 r. (in Ukrainian).
12. Iakymy maiut buty teksty v pidruchnykakh, aby uchni yikh lehko sprymaly y rozumily [What should be the texts in textbooks so that students can easily perceive and understand them] :Veb-resurs NUSh. URL: <https://nus.org.ua>. 21 Hrudnia 2021 r. (in Ukrainian).
13. Spichtig, A. et al. (2016) The Decline of Comprehension-Based Silent Reading Efficiency in the United States: A Comparison of Current Data with Performance in 1960/ *Reading Research Quarterly*, 2016. Vol. 51. № 2. pp. 239–259 [in USA].
14. Werpup-Stüwe L., Petermann F. (2015) Visual perception abilities in children with reading disabilities // *Kinder Jugendpsychiatr Psychother.* 2015. May; 43(3), pp. 195–205 [in Germany].
15. Huestegge, L., et al. (2009). Oculomotor and linguistic determinants of reading development: A longitudinal study / *Huestegge //Vision Research.* V.49. pp. 2948–2959 [in USA].